

Komáromy Sándor

Mennyei Parnasszus

Forráskiadvány pataki diákok halottbúcsúztató verseiből

Újabb értékes kötettel gazdagodott a sárospataki művelődés történetét bemutató/elemező irodalom. Nagy Júlia kutatásának eredményeként készült el a sárospataki diákok halottbúcsúztató verseit tartalmazó könyv, amely a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei kiadásában jelent meg, a szerző által Szentimrei Mihály, az egykori gyűjteményi igazgató emlékének ajánlva.

Nagy Júlia kutatásai és munkájának eredményei nemcsak a művelődéstörténet/irodalomtörténet számára értékesek, hanem azért is fontosak, mert kevésbé ismert és feltárt területre irányítják az olvasó figyelmét: ez pedig a sárospataki kéziratok diákirodalom. A téma kutatásának különleges értékét – egyebek mellett – az adja, hogy olyan szövegeket tesz ismertté, amelyek további (helytörténeti, iskolatörténeti, irodalomtörténeti és más) kutatás alapjául szolgálhatnak. A kötet, más értékei mellett, hiánypótló mű, ugyanis a közölt szövegek – kevés kivételtől eltekintve – először jelennek meg nyomtatásban.

A protestáns kollégiumokban virágzó kéziratosságról általában keveset tud az átlagolvasó, a téma részleteit napjainkban csupán szűk szakmai érdeklődés kíséri. Szabó T. Attila, O. Nagy Gábor, Bán Imre, Julow Viktor, Stoll Béla, Czegle Imre, Kilián István, Komáromy Sándor, Küllös Imola és mások kutatásaiból is tudjuk, hogy mily sok ismeret lappang e kéziratosságban, általánosabb feltárása gazdagíthatná a letűnt századokról szóló tudásunkat.

A kötet bemutatása előtt indokolt a kéziratossággal kapcsolatos terminológia értelmezése, leírása. A továbbiakban, amikor kéziratosságról beszélünk, énekes-

könyvekre utalunk, egyértelműen olyan szövegekre gondolunk, amelyeket diákok vagy volt diákok írtak és másoltak, s ezen kötetek anyagát nem nyomtatott szövegből kölcsönözték. Éppen ezért határozottan különbséget kell tennünk a kéziratosságról, az énekeskönyvekről, versgyűjteményekről és a népi kéziratosságról. A kéziratosságról az énekeskönyvek, versgyűjtemények szerzői kizárólag művelt, iskolázott személyek. A szerzők személyén túl az időbeliség is indokolja a határozott különbségtételt, az elválasztást. Míg a művelt személyek által írt kéziratosságot a 16. századtól a 19. elejéig tartja számon az irodalomtudomány, addig a népi kéziratosságról a 19. és a 20. században keletkeztek. A 16-17. századból népi kéziratosságról nem maradt ránk.

A kéziratosságról az énekeskönyvek keletkezése, a versek tematikai sajátosságai összefüggnek a korabeli iskolai poézis-oktatással is. Az iskolai költészeti oktatásban az ún. propozíciós verselés műfaji kereteit a pictura és a sententia képviselte. A pictura elsősorban leíró szándékú, amelyben a részletek, a tárgyiasság, esetleg a jelenségek, állapotok finomabb árnyalatai kapnak elsőbbséget, míg a sententia bölcselkedő, a kitűzött tétel bizonyítását, kibontását hordozza, s ezért általánosabb érvényű gondolati költészetet jelent.

A 18-19. századi kéziratosságról az énekeskönyvek és énekeskönyvek sajátos helyet foglalnak el a magyar irodalom életében. A sajátos minősítést e kódex-szintű irodalom keletkezése, létformája, tartalma és funkciója, esztétikai értékei indokolják. E sorok írója, aki maga is foglalkozott a sárospataki kéziratosságról, a kutatásával a szövegeket a tar-

talom alapján így csoportosítaná: 1. Alkalmi szövegek: halottbúcsúztatók, köszöntők; 2. Folklor, népdalszerű szövegek, népszerűség; 3. Receptek, kuruzslások; népoktató-népfelvilágosító ismeretek (ismeretterjesztés); 4. Iskola eseményekhez kapcsolódó versezetek; 5. Vegyes prózai szövegek. E csoportosítás kellőképpen tükrözi és részletezi a kötetek sokszínűségét, a tartalomban jelen lévő differenciáltságot.

Nagy Júlia egyike azoknak, akik tudományos szándékkal tárják fel, elemzik és értékelik e sajátos, az irodalmi közéletben alig-alig ismert kéziratos irodalom egyik részletét: a halottbúcsúztató szövegeket. A kéziratos kötetek sárospataki, közel száz kötetes szöveganyaga – amelyből Nagy Júlia dolgozott – több ezer oldalt tesz ki. A szövegek többnyire magyar nyelvűek, de jelentős mennyiségű a latin szöveg is. A tartalom tematikailag és formailag rendkívül vegyes és változatos. A magyar nyelvűség, az anyanyelven való szóhasználat különösen értékesé teszi ezeket a köteteket akkor, ha hozzászámítjuk azt, hogy ezek a gyűjtemények a végzős diákokkal az egész ország területére eljuthattak, széles néprétegek olvasmányaiává válhattak. Úgy gondoljuk, nem hangsúlyozzuk túl a diákköltészet misszióját, amikor ezekben a gyűjteményes kötetekben világnézetet és ízlést formáló irodalmi művet, esztétikumot (ha ez nem is olyan magas színvonalú) és főként művelődési elemet és eszközt is látunk.

A sárospataki 18. századi kötetek különösen bővelkednek aktuális szövegekben. Ezek egyik csoportját a halotti búcsúztatók, különféle köszöntők, imádságok képezik. Nagy Júlia kutatása és szövegközlése egyértelműen a halottbúcsúztató típust jelenti. A búcsúztatók, az epitáfiumok, köszöntők másolása/írása egyértelműen összefügg a hivatásra készüléssel, illetve a hivatás mindennapi gyakorlásának szándékával.

Arövidebb és hosszabb búcsúztató szövegek a legkülönbözőbb társadalmi állású, rangú és korú személyek temetésére, hozzátartozók vigasztalására íródtak. Szinte valamennyi

búcsúztató felhasználja az elmúlt természet és az emberi élet végességének képi összekapcsolását, párhuzamát. A búcsúztatók ismert és ismeretlen szerzői részvétellel, az őszinte vigasztalás szándékával alkalmat találnak arra is, hogy esetenként hosszasan elmélkedjenek a szükségszerű elmúlás felett és arra is, hogy közben erkölcsi következtetésekkel, az elhunyt valós érdemeinek méltatásával éljenek. A könyvben a búcsúztatók számos variációja jelenik meg függetlenül attól, hogy a téma azonossága valamelyest fegyelmezi a korabeli szerzőt.

Bár a búcsúztatók érthetően azonos gondolatúak, mégis fellelhetők helyenként egyénítő színek, a gondolatvezetés, a tartalom kibontásának önálló, más szerzőtől elkülönítő indításai, a szövegkezdés megrázó drámaisága, a jelenlévők megszólításának formulái, s egyáltalán a hallgatósággal való kapcsolathelyettesítés. Gyakori a természet, az élet és halál párhuzama. A virágmotívum, a színek kontrasztjai az élet és halál, a lét és elmúlás általános szimbólumaiként jelennek meg számos búcsúztató kezdő soraiban.

A búcsúztatók megszerkesztésében – talán nem alaptalan megfigyelésünk – mintha egyfajta szcenikusságot vélnénk felismerni. Az egykorú szerzők búcsúztatóik egészét tudatosan tördelnék apró egységekre „jele- netekre”. Az általános fejtegetés vagy éppen a személyhez kötődő indítás után többnyire kisebb tartalmi egységek következnek, amelyekben sokszor a név megjelölésével a feleségtől, a férjtől, a gyermekektől, a testvérektől, közeli és távoli rokonoktól, barátoktól búcsúztatják az elhunytat.

A búcsúztatók egy részében a szöveg lejegyzője nem utal az elhunyt nevére, míg másokban pontosan megnevezik az illetőt, a lakhelyet, sőt helyenként a halál okát és körülményeit is leírják. A téma kutatói előtt nem ismeretlenek olyan búcsúztatók, halotti versek sem, amelyek tartalma és formája egyáltalán nem köthető semmilyen valós eseményhez. Az esemény, a búcsúztató emberi-élményi háttere, a megénekelte esemény epikai hite-

le teljességgel hiányzik. Gyakran ezek fiktív szövegek, melyeknek mégis van funkciója, s ez részben a vers írójának technikai felkészültségét hivatott bizonyítani, hogy ti. képes a versírásra; másrészt a szövegek az iskolai napi versíró gyakorlat példáinak emlékei. A versírás tartalmi és formai elemei; a terjen-gösség, a díszítettség, a szavak erőltetett egymásutánisága és mások a korabeli, 18. századi iskolai versíró gyakorlatban még továbbbélő barokk vonásokat is jelzik.

A hagyományos versépítkezés mellett több képverset is találunk. Mint jellemző példára hivatkozunk arra a tizenhárom soros versezetre, amelyet Molnár József emlékére írt a korabeli szerző. A vers középponti részében határozott vonalakkal kihúzott kereszt található. Az olvasónak találékonyssággal, éles szemmel, formai fogékonysággal kell követnie a szöveg tartalmát, hogy vagy vízszintesen vagy függőlegesen akár mindkét síkban értelmes versmondatokká álljanak össze a feltehetően tudatosan elrendezett gondolatok. Inkább a vers közepén lévő kereszt fogja meg az olvasót, nem pedig a tartalom, az emlékvers gondolatai. A kereszt szinte „kilép” a szövegből, mintegy háttérbe szorítja a vele nyilvánosan szimbolikusan összefüggő tartalmát. A sorok és a kereszt formai kapcsolata, a sorok kezdősoraiba függőlegesen beépített név kapcsán talán nem elhamarkodottan azt gondoljuk, hogy a formateremtés

szándéka is kifejeződik a vers genezisében. Ez a megoldás is hasonlóan más szövegekhez, rokonítható az ismert barokk poétikai formai megoldásokkal.

Nagy Júlia kötete jól áttekinthető, világosan szerkesztett. A Bevezető, amely a szerző rövid szakmai kommentárját tartalmazza, elsősorban összegzi a közlendő szövegek általános filológiai, tematikai jellemzőit. He-lyesen utal azokra a kutatási (irodalomelméleti, esztétikai, neveléstörténeti stb.) feladatokra, amelyek a közzétett szövegekhez kapcsolhatók. A kötet meghatározó, fő része a szövegközlés. 203 szövegegységet olvashatunk, amelyek közül kevés jelent meg eddig nyomtatásban. A közölt szövegek jórészt magyar nyelvűek, de gyakori a latin szöveg is. Fontos a közölt szövegek követéséhez, még inkább a megértéséhez, a szövegek jegyzet-apparátusa. A bemutatott 203 egység mindegyikénél megtaláljuk a vers bibliográfiai adatait, az elhunyról, a szerzőről és a közölt versről szóló legfontosabb ismereteket. Olvashatunk tárgyi és nyelvi jelentésértelmezést, közli a szöveggel kapcsolatos vonatkozó szakirodalmat is. A kötetet a diákok névmutatója zárja, amely segíti az eligazodást, a hivatkozások gyors követését. A „Mennyei Parnasszus” értékes szakmai olvasmány, de azok számára is hasznos lehet, akik a régi magyar irodalom sárospataki emlékei/értékei iránt érdeklődnek.

(„Mennyei Parnasszus” Sárospataki diákok halottbúcsúztató versei. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta: Nagy Júlia, Acta Patakina XVI., sorozatszerkesztő: Dienes Dénes, Sárospatak, 2004)